

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Принципите на добро владеење во регионот на Југоисточна Европа и понатаму се соочуваат со повеќе предизвици. Војната во Украина јасно покажа на кој начин предизвиците во однос на владеењето на правото во регионот го поткопуваат не само неговиот економски развој, туку и единството и отпорноста на ЕУ кога станува збор за авторитарни закани кои доаѓаат однадвор. Новите земји членки на ЕУ од овој регион се меѓу најголемите нето корисници на финансиски средства од ЕУ. Сепак, демократското назадување и корупцијата и понатаму се составен дел од нивните општества, и покрај континуираните јавни и силни негодувања и протести, и воведувањето конкретни чекори од страна на ЕУ и САД за справување со овие предизвици. Станува збор, меѓу другото, за Механизмот за соработка и верификација со цел следење на антикорупциските и судските реформи во Бугарија и Романија по нивното пристапување кон ЕУ во 2007 година. Земјите од Западен Балкан, кои сите заедно претендираат да станат членки на ЕУ, се соочуваат со уште поголеми предизвици во однос на владеењето. Ако кон сето тоа го додадеме и заморот од проширувањето на ЕУ, ова доведе до континуирано одложување на изгледите за зачленување во ЕУ, до зголемена фрустрација на народите во овие земји и до постојани недемократски тенденции. Недостатоците во владеењето кои се постојано присутни во земјите од Југоисточна Европа дополнително се влошија поради пандемијата со Ковид-19 и војната во Украина.⁴¹² Извештајот за добро владеење на ЈИЕ има за цел да овозможи потемелно разбирање на овие предизвици и да го отвори патот за ефективни антикорупциски реформи во вкупно девет земји, од кои четири се земји членки а пет се аспиранти за членство во ЕУ - Бугарија, Хрватска, Унгарија, Романија, Албанија, Босна и Херцеговина, Северна Македонија, Црна Гора и Србија. Овогодинашниот извештај се фокусира на две ранливости кај управувањето кои постојат во регионот а кои најчесто беа предмет на внимание:

⁴¹² Stefanov, R. and Vladimirov, M., *The Kremlin Playbook in Southeast Europe: Economic Influence and Sharp Power*, Sofia: Center for the Study of Democracy, 2020.

јавните набавки и управувањето со државните претпријатија кои работат во енергетскиот сектор.

Интегритет на јавните набавки

Јавните набавки сочинуваат значителен дел од БДП-то во економиите кои имаат високи приходи и во оние кои имаат ниски приходи. На светско ниво, тие учествуваат со 15% до 30% од бруто домашниот производ. Овој огромен обем на јавна потрошувачка би можел да има клучна улога во економскиот и социјалниот напредок доколку се направи негово ефикасно распределување, но тоа е и една од оние активности на владите кои се најподложни на корупција.⁴¹³ Според Канцеларијата на Обединетите нации за дрога и криминал, помеѓу 10% и 25% од вкупната вредност на договорот за јавни набавки може да значи загуба поради сомнителни практики.⁴¹⁴ Иако корупцијата во јавните набавки може да има повеќе појавни форми, постои јасно дефиниран сет на коруптивни техники кои активно се користат во Југоисточна Европа а со цел јавните пари да се искористат за приватна корист.

- **Фаворитизам и клиентелизам.** Една од најчестите форми на неправилност кога станува збор за набавките кои се прават во регионот е повластениот третман на компаниите поради добрите врски кои нивните сопственици ги имаат со политиката. На пример, во Хрватска, околу половина од вкупната вредност на договорите ја добиваат понудувачи кои не се приватни субјекти, туку компании кои се делумно или целосно во сопственост на

⁴¹³ OECD, *Preventing Corruption in Public Procurement*, 2016; World Bank, *Fraud and corruption awareness handbook: how it works and what to look for - a handbook for staff*, Washington, D.C.: World Bank Group, 2013.

⁴¹⁴ UNODC, *Guidebook on anti-corruption in public procurement and the management of public finances: Good practices in ensuring compliance with article 9 of the United Nations Convention against Corruption*, 2013.

државата.⁴¹⁵ Голем број на приватни компании во регионот чии сопственици се тесно поврзани со високи политичари добиваат јавни набавки кои се речиси исклучиво креирани по нивен терк. На пример, во Унгарија во последниве 11 години, владејачката партија создаде нова економска елита чии фирми добиваат големи субвенции во сектори како што е, на пример, туризмот⁴¹⁶.

- **Превисоки цени во договорите.** Превисоките цени на договорите се уште една главна присутна форма на измама во набавките, која е заснована на фаворизирање. Таа опфаќа поширок спектар на договорни органи и добавувачи. Во Унгарија, 90% од проектите за јавни набавки имаат повисоки цени во просек за 25%.⁴¹⁷ Слично на тоа, во Северна Македонија извештаите исто така констатираа големи разлики помеѓу пазарните цени и цените во договорите на некои производи кои имаат идентични спецификации.⁴¹⁸
- **Прилагодени тендерски спецификации.** Честа техника на корупција е тендерските барања да бидат направени така да одговараат само на квалификациите и експертизата на одредена фирма.
- **Конфликт на интереси во тендерскиот процес.** Случаите на конфликт на интереси на „високо ниво“ не беа ретки во изминативе години во Србија, и станаа уште почести откако започна пандемијата со Кодив-19.⁴¹⁹ Во Бугарија, на пример, конфликтот на интереси се

материјализира во интерните процедури⁴²⁰ во кои буџетски средства му се обезбедуваат на државното претпријатие без да биде распишан тендер. Овие претпријатија, наместо да ги извршуваат сите активности интерно, како што е предвидено со законот, склучуваат договори за подизведување со приватни фирми кои биле претходно избрани во постапки кои немале поврзаност со конкретните потреби. Ваквото „одметнато“ склучување на интерни договори достигна 4,4 милијарди евра или над 42% од вредноста на сите државни договори за јавни набавки во периодот 2019 - 2020 година.⁴²¹

- **Високо учество на постапки од затворен тип.** Има неколку кредибилни причини зошто би се користеле процедури за набавки од ограничен или затворен тип, на пример, ако откривањето на содржината на тендерот би претставувало ризик за националната безбедност или ако вредноста на понудата е доволно мала за да не претставува значителен ризик од корупција. Сепак, договорните органи во земјите од Југоисточна Европа прекумерно и често користат ограничени постапки и тоа во случаи кога тие не би биле неопходни.
- **Менување на договорот во фазата на имплементација.** Граѓанските организации од регионот известуваат исто така и за злонамерната практика на дополнителни измени на договорот, што резултира со цена во договорот која била многу повисока од онаа која првично била очекувана. Овие модификации е тешко да се следат поради ограничените информации кои се достапни на повеќето официјални веб-страници за набавки.⁴²²

⁴¹⁵ OECD, *OECD Review of the Corporate Governance of State-Owned Enterprises in Croatia*, 2021.

⁴¹⁶ András, B., „Sokkoló: a kormány az igénylők fél százalékának adta a turisztikai támogatások kétharmadát” [Shocking: the government has provided two-thirds of tourism subsidies to half of those claiming], *valaszonline.hu*, 26 February 2021.

⁴¹⁷ Ligeti, M. et al. *Korrupció, gazdasági teljesítmény és jogállamiság Magyarországon: A Korrupció Érzékelési Index eredményei 2019-ben* [Corruption, Economic Performance and the Rule of Law in Hungary: Corruption Perceptions Index Results in 2019], TI Hungary, 2019.

⁴¹⁸ Center for Civil Communications, *Public procurements in North Macedonia at times of corona: How it was and what can be done in the future?*, Skopje: CCC, 2020.

⁴¹⁹ Centar za primenjene evropske studije, *ALARM IZVEŠTAJ o stanju u oblasti javnih nabavki u Srbiji 2020. godine* [ALARM REPORT on the situation in public procurement in Serbia in 2020], CPES, November 2020.

⁴²⁰ SIGMA, *In-house Procurement and Public/Public Co-operation*, Sigma Programme, Brief 39, 2016.

⁴²¹ Sokolova, T., „Службеният кабинет спира харченето на милиарди без обществени поръчки” [The cabinet stops spending billions without public procurement], *Mediapool.bg*, 30 June 2021.

⁴²² Mendes, M. and Fazekas, M., *DIGIWHIST Recommendations for the Implementation of Open Public Procurement Data - An Implementer's Guide*, 2015.

Ковид-19 доведе до промени во јавните набавки и до прекумерна употреба на итни постапки за набавки

Пандемијата го зголеми бројот на ограничени „итни“ постапки за набавки со кои се заобикољува стандардната законска процедурар за набавки. Квантитативната проценка на пазарот за набавки покажува дека се забележува севкупен пад на интегритетот на јавните набавки, особено кај оние пазари кои се најзасегнати (здравството и другите производи поврзани со Ковид-19). Овие проблеми можат да се видат преку многу добро познатиот озлогласен пример на „Аферата со респиратори“ во Босна и Херцеговина.⁴²³ Во Хрватска, списокот на добра и услуги за кои може да се користат директни договори за набавки се чуваше во тајност сè до декември 2020 година и беше објавен само поради значителен притисок од пошироката јавност.⁴²⁴ Во Унгарија, за време на вонредната состојба, премиерот имал овластување да одлучи кои процедури имаат врска со Ковид-19 и да може да спроведе набавки преку директно склучување на договори.⁴²⁵

Ризик од корупција во однос на набавките во здравствениот сектор

Анализата на големите податоци за потребите на овој извештај покажува дека во периодот помеѓу првиот квартал од 2017 година и вториот квартал од 2021 година, Индексот на ризик за корупција (CRI)⁴²⁶

⁴²³ Katavić, I., „Afera 'Respiratori': Premijer FBiH Fadil Novalić zadržan u SIPA-i“ [‘Respirators’ affair: FBiH Prime Minister Fadil Novalić detained at SIPA], Slobodnaevropa.org, 28 May 2020; Radiosarajevo.ba, „Afera Respiratori: Novalić i drugi optuženi stigili na novo ročište“ [Respirators affair: Novalić and other indicted arrive for new hearing], 17 November 2021.

⁴²⁴ Nacionalno.hr, „Most traži da se medicinska oprema nabavlja kroz postupak javne nabave“ [The Bridge requires that medical equipment is procured through a public procurement procedure], 9 December 2020; Хрватска Влада, *Izvjешće o izvršenim nabavama zaštitne opreme u svrhu provedbe mjera zaštite zdravlja i jačanja nadzora nad širenjem koronavirusa*, [Report on purchases of protective equipment for the purpose of health protection measures implementation and strengthening supervision over the spread of coronavirus], Министерство за економија и одржлив развој, Управа за трговски резерви, 2020.

⁴²⁵ Орган за јавни набавки, *A Közbeszerzési Hatóság véleménye a koronavírus terjedésére tekintettel elrendelt veszélyhelyzettel kapcsolatban felmerülő egyes közbeszerzési kérdésekkel összefüggésben* [Opinion of the Public Procurement Authority on certain public procurement issues related to the emergency situation in view of the spread of the coronavirus], 2020.

⁴²⁶ Fazekas, M. and Kocsis, G., *Uncovering High-Level Corruption: Cross-National Corruption Proxies Using Government Contract-*

на пазарот на производи поврзано со Ковид-19 пандемијата е зголемен за околу 10 процентни поени во Романија и Хрватска.⁴²⁷ Ваквото зголемување беше од привремен карактер и по него следеше бавен, но сепак постојан пад. Анализата на големите податоци, исто така, открива дека во последните една и пол година просечната зависност на здравствените сектори од набавките значително се зголемила во Унгарија, и донекаде во Хрватска, ако се спореди со периодот 2017-2020 година. Дополнително, заробените договорни органи не само што им обезбедија поголемо учество на своите фаворизирани добавувачи туку исто така и поголема вредност на јавни средства.

Управување со државните претпријатија во енергетскиот сектор

Енергетскиот сектор е еден од главните систематски проблеми кога станува збор за управувањето а кој доведува до значителни загуби на јавното богатство⁴²⁸ и обезбедува можности за „упад“ на недозволени финансии и странско авторитарно влијание во регионот.⁴²⁹ Енергетскиот сектор е од суштинско значење за Југоисточна Европа, поради неговиот статус на природен монопол (честопати е во сопственост на државата), социјалната чувствителност кај луѓето во случаи на поскапување (како што, впрочем, го покажаа и протестите кои се случуваа во целиот регион во изминатава деценија) и големите инвестиции и финансиски интереси поврзани со овие претпријатија. Дијагностиката за проценка на заробеност на државата (SCAD) го идентификува овој сектор како сектор е исклучително ранлив на монополизација.⁴³⁰ Земјите од Југоисточна Европа

ing Data, Working Paper series: GTI-WP/2015:02, Budapest: Government Transparency Institute, 2015.

⁴²⁷ Види GTI's *Global Government Contracts database*, 19 July 2021.

⁴²⁸ Southeast European Leadership for Development and Integrity, *Energy Governance and State Capture Risks in Southeast Europe: Regional Assessment Report*, SELDI, 2016.

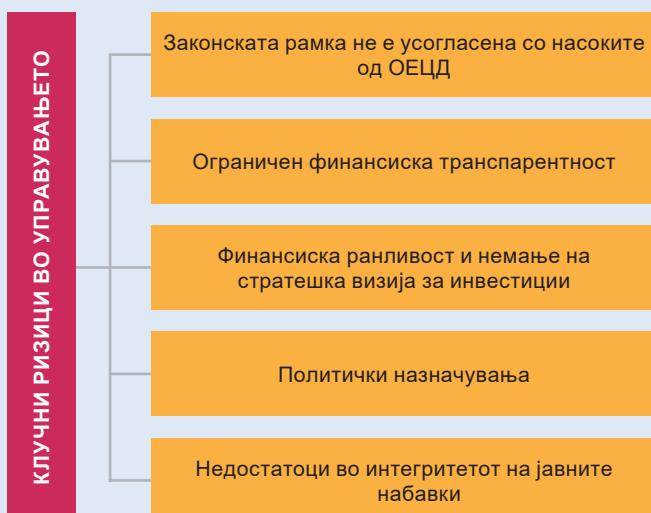
⁴²⁹ Vladimirov, M. et al., *Russian Economic Footprint in the Western Balkans: Corruption and State Capture Risks*, Sofia: Center for the Study of Democracy, 2018.

⁴³⁰ Врз основа на податоци за Бугарија, Романија, Италија и Шпанија. За повеќе информации: Stoyanov, A., Gerganov, A., and Yalamov, T., *State Capture Assessment Diagnostics*, Sofia: Center for the Study of Democracy, 2019. Види, Shentov, O., Stefanov, R., and Todorov, B. (eds.), *Western Balkans 2020: State-Capture Risks and Policy Reforms*, SELDI, 2021.

беа предмет на повеќе обвинувања за блокирање на либерализацијата на пазарот на гас во корист на локалните олигархиски корпоративни мрежи а во полза на добавувачите на гас кои се контролирани од Кремљ. Во таа смисла, доколку со овој сектор не се управува на соодветен начин, тој би можел да ја поткопа независноста и развојот на земјите од Југоисточна Европа.

Дефицитите во јавната одговорност кај државните претпријатија во енергетскиот сектор можат да се видат во повеќе случаи, кои беа констатирани со истражувачки медиумски извештаи, извештаите на граѓанското општество или преку ревизиите направени од релевантните јавни органи во регионот на Југоисточна Европа. Овие прашања придонесуваат за постоење на општествено-политичко опкружување каде што е дозволено да напредуваат практиките на лошо финансиско управување во државните претпријатија и носењето на неефикасни или штетни инвестициски одлуки. Отсуството на солидна законска рамка е клучен фактор поради што постои ограничена финансиска транспарентност и широко распространето политичко мешање во секојдневно управување со државните претпријатија.

Клучни ризици во однос на управувањето со државните претпријатија во енергетскиот сектор

Извор: Центар за проучување на демократијата, 2022 година.

Транспарентност

Регулаторната рамка за корпоративно управување во регионот сè уште е во фаза на развој, иако во по-

следниве години беа направени одредени подобрувања. Правната рамка што го регулира управувањето со енергетските претпријатија во земјите од Западен Балкан не е усогласена со насоките на ОЕЦД за корпоративно управување со претпријатијата во државна сопственост.⁴³¹ Земјите членки на ЕУ имаат подобри резултати кога зборуваме за важечките закони, но имплементацијата на тие закони и понатаму е ограничена и бавна.⁴³² Компаниите кои се во полоша финансиска состојба имаат тенденција да бидат помалку транспарентни. Еден начин да се подобри нивната транспарентност е тие да котираат на берза, што беше случај со Ромгаз и Хидроелектрика во Романија. Има уште еден позитивен пример, MOL Групацјата, која е компанија од Унгарија која котира на берзата и која ги објавува своите финансиски извештаи и го обелоденува бројот на акции што ги поседува секој член на Одборот.⁴³³ Транспарентноста на финансиските податоци во земјите од Западен Балкан и понатаму е особено слаба.⁴³⁴

Финансиска ранливост

Државните претпријатија од енергетскиот сектор во деветте земји кои беа опфатени со истражувањето покажуваат различен степен на финансиска ранливост, која може да се забележи преку нивната голема изложеност на долг и високите коефициенти на долг, како и ниската ликвидност и намалувањето на тековните коефициенти. Овие финансиски тешкотии се особено изразени кај компаниите кои користат фосилни горива и кои се соочуваа со проблеми во обидите да фатат чекор со постојано растечките цени на CO₂, јагленот и природниот гас. Напорите на владата вештачки да ги задржи цените на енергијата на ниско ниво за да се избегнат социјални последици се на сметка на финансиската состојба и политичката независност на претпријатијата во

⁴³¹ OECD, *OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises*, 2015 Edition, Paris: OECD Publishing.

⁴³² European Commission, *2020 European Semester: Assessment of progress on structural reforms, prevention and correction of macroeconomic imbalances, and results of in-depth reviews*, p. 60; *2019 European Semester: Assessment of progress on structural reforms, prevention and correction of macroeconomic imbalances, and results of in-depth reviews*, p. 58.

⁴³³ MOL Group (S.A.), *Management and Operations*; MOL Publications (S.A.), *Annual Reports* (1999-2020).

⁴³⁴ Shentov, O., Stefanov, R., and Todorov, B. (eds), *Shadow Power: Assessment of Corruption and Hidden Economy in Southeast Europe*, SELDI, 2016.

државна сопственост, како и на непристрасноста на регулаторните органи. Нискиот квалитет на финансиско управување често се доведува во врска со: а) преголемиот број на вработени; б) мошне дарезжливиот наградување преку надоместоци; и в) лошото управување со јавните набавки. Растечката енергетска криза во Европа која се случува од втората половина на 2021 година а која започна со недостаток на природен гас и продолжи со војната во Украина, е веројатно дека дополнително ќе влијае негативно на ранливоста, и покрај неочекуваните добивки кај некои од претпријатијата.

Долготрајната зависност на Југоисточна Европа од увозот на фосилни горива од Русија, заедно со историјатот на сопственичка, технолошка и менаџерска зависност, вклучително и длабоките (и често мошне нејасни) финансиски врски, дополнително ја влошија ранливоста на енергетските сектори во Европа кои се во сопственост на државата. Во пракса, некои од најголемите инвестициски проекти во регионот на Југоисточна Европа се резултат на договори склучени со држави кои не се членки на ЕУ, особено со Русија. Дobar пример за тоа е проектот TurkStream кој е предводен од Русија⁴³⁵. Овој проект ги засега директно Бугарија, Србија и Унгарија, а индиректно и целиот регион и Европа и придонесе за натамошно ослабување на институциите кои ги креираат енергетските политика и за инсталирање на олигархиските мрежи на влијание на руските и на локалните приватни интереси кои имаат блиски врски со владата. Кина, иако е нов играч, креираше своја инвестициска рамка во регионот, особено во Западен Балкан, Хрватска и Унгарија, така што ги постави основите за дополнителни тензии во понатамошната интеграција на овие земји во ЕУ. Кинеските инвестиции, иако се добре дојдени од аспект на нивните трошоци, честопати не се во согласност со техничката стандардизација на ЕУ и/ или со правото на ЕУ кое се однесува на конкуренцијата и јавните набавки. Слично како и со Кремљ, овие инвестиции доведуваат до ерозија на демократските и пазарните стандарди поради тоа што се тајни по природа. Во многу случаи, ваквите

проекти ги зајакнуваат националните индустрии за јаглен, ги игнорираат еколошките регулативи или не се во согласност со севкупната политика за декарбонизација и одржлив раст.⁴³⁶

Заедничка патека на зависност која влијае на работењето на државните претпријатија

Извор: Центар за проучување на демократијата, 2022 година.

Назначување на извршни директори и членови на одбори

Правилата за назначување на членови на одбори и на други раководители на компании во енергетските претпријатија во земјите од Југоисточна Европа се исто така нејасни, особено ако го земеме предвид потенцијалното политичко влијание. Бројни се примерите на мешање на политиката во земјите од Југоисточна Европа кога станува збор за назначување на лица во управните одбори во државните претпријатија и во регулаторните органи, што значеше поткопување на професионалната стручна експертиза во планирањето и извршувањето на тешките одлуки во енергетскиот сектор. Во таа смисла, деловните активности на јавните претпријатија честопати се под влијание, или дури и им служат, на интересите на компании или поединци кои имаат силни врски со политиката, на сметка на финансискиот учинок на јавните претпријатија во државна сопственост.

⁴³⁵ Stefanov and Vladimirov, *The Kremlin Playbook in South East Europe: Economic Influence and Sharp Power*, Sofia: CSD, 2020.

⁴³⁶ Gerganov, A. and Vladimirov, M., *Chinese Economic Influence in Europe: The Governance and Climate Conundrum*, Sofia: Center for the Study of Democracy, 2021.

Констатирани неправилности кај јавните набавки во енергетскиот сектор

Пред постапката на селекција	За време на постапката на селекција	По завршување на постапката на селекција
<ul style="list-style-type: none"> • фирма формирана исклучиво за да победи на одреден тендер (без претходно искуство) • тендерски спецификации „прилагодени“ на конкретна фирма • давање инсајдерски информации • нереално кратки рокови • создавање вештачка конкуренција (доставување понуди од лажни конкуренти) • доделување финансии за неосновани инвестиции • превисоки цени во договорот 	<ul style="list-style-type: none"> • судир на интереси, политичко влијание или поткупување на комисијата за евалуација • избегнување на постапите за набавка преку: <ul style="list-style-type: none"> • директни преговори • намалување на цената под праговите • користење на итни постапки • наведување конкретни проекти во националните плански документи како однапред определени за финансирање • користење рамковни договори кои фаворизираат големи пазарни играчи 	<ul style="list-style-type: none"> • поништување на тендери и дисквалификување на конкурентите • менување на тендерските услови преку анекси • плаќање за услуги/ опрема кои не ги исполнуваат минималните барања • немање истрага за високи функционери и деловни лица поврзани со одреден договор

Извор: Центар за проучување на демократијата, 2022 година.

Недостатоци во управувањето со јавните набавки во енергетскиот сектор

Енергетскиот сектор покажува особено голем дефицит кога станува збор за управување со јавните набавки. Некои од овие недостатоци се совпаѓаат со општите ризици кај набавките кои ги споменавме претходно, но некои се уште поизразени и/или единствени за овој сектор, поради неговата големина, статусот на природен монопол и техничката сложеност.

Како понатаму

Без разлика на континуираниот нерамномерен напредок, земјите од Југоисточна Европа и понатаму се соочуваат со значителни предизвици кога станува збор за доброто владеење, кои се надополнети со интерни и екстерни авторитарни закани. Регионот и понатаму ќе добива значителна финансиска и техничка поддршка од демократската заедница на земјите во ЕУ, Европската економска област (ЕЕА) и САД. Начинот на кој секоја земја ќе ја користи таквата поддршка за да напредува на патот на демократизација и антикорупција, на крајот од краиштата ќе зависи од напорите кои ги прават нејзините граѓани, бизнисите и владите. Членките на ЕУ од Југоисточна Европа треба внимателно да ги следат своите заложби во

рамките на Механизмот за владеење на правото, како и Европскиот семестар и соодветно да инвестираат значителни фискални стимулации кои се обезбедени од Инструментот за опоравување и отпорност и Повеќегодишната финансиска рамка 2021-2027 година. Сите четири земји членки на ЕУ треба да ги надминат пречките на патот на доброто владеење, но особено Бугарија и Унгарија треба соодветно да работат на зголемување на ефикасноста на судството и на деконцентрирање на моќта во извршната власт. Секоја од земјите од Западен Балкан во Југоисточна Европа треба да работи во насока на спроведување на реформите кои се потребни според поглавјата предвидени со преговорите за членство во ЕУ, дури и ако од формален аспект процесот на проширување можеби е блокиран, како што е случајот со Албанија и Северна Македонија. Србија се соочува со посебни предизвици со оглед на нејзините блиски врски и зависности од авторитарни режими.

Општите предизвици на доброто владеење честопати се сведуваат на решавање на два меѓусебно поврзани системи во националните економии на земјите од Југоисточна Европа: јавните набавки и управувањето со јавните претпријатија во државна сопственост во енергетскиот сектор. Врз основа на темелниот преглед содржан во овој извештај, може да се наведат неколку клучни препораки во врска со политиките во овие два домени:

- ЕУ и нејзините партнери од ЕЕА и од САД треба и понатаму да обезбедуваат техничка помош во вклучувањето на добрите практики за јавни набавки на ЕУ – како во управувањето со фондовите на ЕУ за регионот така и во управувањето со националните ресурси. Посебно внимание треба да се посвети на зголемување на комбинираниот капацитет и заедничка работа на антикорупциските и регулаторни органи за јавни набавки кои се дел од извршната власт, јавното обвинителство и судовите.
- Владите на земјите од Југоисточна Европа треба да го штитат интегритетот на јавните набавки, преку унапреден мониторинг на набавките (како што е Open Tender или SCAD алатката), зголемена институционална ефикасност, намален број на затворени постапки и подобрени механизми за доделување договори за јавни набавки. Земјите од Западен Балкан треба да ги отворат своите податоци кои се однесуваат на набавките за да се овозможи подобра дијагностика и контрола, додека земјите членки на ЕУ од Југоисточна Европа треба и понатаму да градат капацитет за целите на идентификување и постапување со индикациите за корупција во јавните набавки.
- Националните влади треба да ги повлечат од употреба правилата за итни набавки поврзани со Ковид-19 и да го вратат првичното законодавство за јавни набавки. Во иднина, трошењата поврзани со итни случаи треба да бидат придружени со интегриран засилен *ex-post* мониторинг и евалуација на ефикасноста.
- Владите на земјите од Југоисточна Европа, државните претпријатија и бизнис асоцијациите треба да ги усвојат и применат најдобрите меѓународни стандарди за корпоративно управување со државни претпријатија во енергетскиот сектор, како што се оние развиени од ОЕЦД. Јавните претпријатија од земјите од Југоисточна Европа треба да се стремат кон тоа да известуваат согласно слични или повисоки стандарди за корпоративно обелоденување во споредба со нивните колеги кои се јавно котирали на берзите во ЕУ.
- Парламентите и владите на земјите од Југоисточна Европа треба да ја подобрат независноста на националните регулатори за енергетика и конкуренција преку унапредување на нивниот административен и финансиски капацитет и отстранување на политичките пречки. Потребно е да се воведат и пократки мандати на членовите на одборите. Регулаторите за енергетика во Југоисточна Европа треба тесно да соработуваат со своите колеги од ЕУ со цел воспоставување заедница на практики. Одлуките на регулаторите треба да се придржуваат до највисоките стандарди за јавно објавување на информации.
- Владите на земјите од Југоисточна Европа треба да се воздржат од зафаќање со големи билатерални енергетски проекти без притоа да имаат соодветни заштитни мерки, кои како минимум би можеле да опфаќаат вклучување на јавни меѓународни финансиски институции, како што се ЕИБ, ЕБОР или Светска банка. Ваквите проекти треба по правило да вклучуваат систем за обелоденување информации со стандарди кои се повисоки од оние што вообичаено преовладуваат во земјите од Југоисточна Европа. Таквиот систем, исто така, треба навремено да биде објавен јавно, да обезбедува информации за големи енергетски инфраструктурни проекти и да вклучува и детална анализа на трошоците.
- Националните влади на земјите од Југоисточна Европа треба да соработуваат со Европската комисија, земјите членки на ЕУ и ЕЕА, како и со САД, за да воведат подобри заштитни механизми за нивните економии од недозволен или штетни фондови кои се поврзани со авторитарни земји. Овие механизми треба да вклучуваат воведување подобри институции и регулативи со кои ќе се овозможи следење (скрининг) на инвестициите и санкции.
- Владите на земјите од Југоисточна Европа и нивните партнери од ЕУ/ЕЕА и САД треба да изградат модели на одржлива интеракција со националното и локално граѓанско општество и со истражувачките медиуми во смисла на поголем мониторинг на јавните набавки и на јавните претпријатија во државна сопственост во енер-

гетскиот сектор. Искуството на платформата R2G4P⁴³⁷ може да биде основа за информирање на ваквите активности на регионално ниво. Во регионот веќе има модели на јавна поддршка за граѓанските организации, но тие се или во подем или често предизвикуваат страв кај граѓанските организации и медиумите од аспект на загрозување на нивната независност.

---

⁴³⁷ Регионалната платформа за јавно-приватно партнерство за добро владеење (R2G4P) е тригодишна пилот иницијатива, поддржана од ЕЕА и Норвешкиот грантов фонд за регионална соработка, која ги обединува напорите на тринаесет организации од десет земји и има за цел да испорача заеднички антикорупциски решенија за зголемување на одговорноста на државните институции и зајакнување на граѓанското општество и владеење на правото во Југоисточна Европа.